

wels' bijdrage impulsen zal geven de emigratiebewegingen in Limburg nader onder de loep te nemen.

In twee belangwekkende artikelen, die de afscheidsbundel voor Smeets besluiten, komen de Limburgse historici en rijksarchivarissen Joseph Habets (1829-1893) en Guillaume Goossens (1869-1933) aan bod. J.T.J. Jamar belicht de archeologische belangstelling van beide vorsers en geeft lijsten uit van hun publikaties op dit terrein. A.H.H. Houben geeft in zijn bijdrage, die in eerste instantie geschreven is voor een bundel over de gemeente Berg en Terblijt², een evaluatie van leven en werken van beide geschiedkundigen. De artikelen van Jamar en Houben zijn ware aanwinsten voor de Limburgse historiografie.

Het boek *Van der Nyersen upwaert* heeft niet alleen een fraai jasje, maar ook een verantwoorde en rijk gevarieerde inhoud. Het boek mag als een goed produkt van het hedendaagse historische onderzoek in Limburg worden beschouwd. De geïnteresseerde in de geschiedenis van het Maasdal zal er veel in kunnen vinden. Misschien zou hij zijn historische vruchten gemakkelijker kunnen oogsten als de opstellen toegankelijk zouden zijn gemaakt door een register.

A.J. Geurts

M. Donkersloot-de Vrij, *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750. Handgetekende en gedrukte kaarten, aanwezig in de Nederlandse rijksarchieven* (Groningen: Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis, 1981, 223 blz., f155,—).

Doel van deze dissertatie is de topografische kaarten van Nederland uit de periode vóór 1750 beter toegankelijk te maken. Sinds de kaart in het laatst van de vijftiende eeuw bij ons als informatiedrager zijn intrede gedaan heeft, is het aantal karteringen van grotere en kleinere delen van het land enorm toegenomen. Het gevolg daarvan is dat wij nu over een overstelpende hoeveelheid kaarten beschikken. Alleen al de rijksarchieven bezitten te samen naar schatting meer dan 185.000 stuks.

Nu is daarvan lang niet alles oud materiaal, maar toch is het aantal kaarten dat van vóór 1750 dateert aanzienlijk. Terecht heeft de auteur zich met betrekking tot de omvang van het te bewerken materiaal beperkingen opgelegd. In haar inleiding schrijft zij dat zij voornamelijk kaarten uit de rijksarchieven bij het onderzoek betrokken heeft. Toch telde ik naast de Nederlandse rijksarchieven nog 78 instellingen met in totaal 423 kaarten of kaartboeken die door haar in het boek behandeld worden. Daaronder bevindt zich ook een zo exotische kaartenbewaarplaats als de kantine van de voetbalclub Ajax te Amsterdam. Is Cruyff indertijd soms zijn geld in oude kaarten gaan beleggen?

Typologisch specifieke groepen als stadsplattegronden en zeekaarten heeft zij buiten beschouwing gelaten. Van elkaar afgeleide, gedrukte atlaskaarten die als losse bladen in de verzamelingen terechtgekomen waren, zijn eveneens buiten het onderzoek gehouden. Dat laatste is jammer voor verzamelaars. Wie een oude kaart wil identificeren die hij ergens bij een antiquair opgeduikeld heeft, zal in dit boek vaak bot vangen.

Criterium voor opname in deze studie is geweest dat de kaarten naar het oordeel van de

2. Het artikel verscheen eerst onder de titel 'Berg en Terblijt als bakermat van Limburgse geschiedschrijvers' in de feestbundel M.K.J. Smeets en daarna pas als hoofdstuk X 'De rijksarchivarissen Habets en Goossens' in: V.Th.J. Claessens, A.H.H. Houben en H.L. Raeven, *Berg en Terblijt. Van twee heerlijkheden naar een gemeente* (Valkenburg aan de Geul, 1981) 186-235.

auteur voldoende of belangrijke topografische gegevens bevatten. Dit is een subjectieve selectie, zoals zij zelf toegeeft. Helaas gaat zij verder vrijwel niet op deze kwestie in. Het probleem is anders interessant genoeg. In allerlei historische disciplines zijn er discussies gaande over de vraag of men de criteria voor de relevantie van bepaalde typen bronnen kan formaliseren. Ik had graag vernomen hoe ver de historisch-kartografen op dit punt gekomen zijn.

Gegeven het onvermijdelijk subjectieve karakter van het opnamecriterium valt er over de selectie eigenlijk niet te discussiëren. Ik heb evenwel de indruk dat mw. Donkersloot soms vrij streng in haar afwijzingen geweest is. In lokaal en regionaal historische publikaties heb ik hier en daar reproducties van kaarten gevonden die niet door haar behandeld zijn. Het feit dat de betreffende auteurs juist die kaarten als illustratie bij hun tekst gebruiken, wijst er volgens mij op dat zij er in ieder geval een bepaalde topografisch-informatieve waarde aan toe kennen.

Een laatste vraag betreffende de selectie geldt de moderne copieën. De auteur heeft enkele copieën van manuscriptkaarten uit gemeente-archieven opgenomen. Deze copieën zijn in de jaren dertig door 'intellectuele werklozen' getekend. Verschillende rijksarchieven beschikken tegenwoordig over vaak grote fotocopieën van kaarten die zich elders in hun verzorgingsgebied bevinden. Zijn deze fotocopieën niet even betrouwbaar en dus even informatief als de natekeningen van voor de oorlog?

Wie de toestand kent waarin veel kaartenverzamelingen tot voor kort verkeerden, kan zich voorstellen wat een enorm werk mw. Donkersloot heeft moeten verrichten. Het uiteindelijk resultaat is een repertorium van 826 nummers kaarten en 67 kaartboeken geworden. Omdat de auteur alle kaarten persoonlijk bestudeerd heeft, is zij in staat van ieder nummer een minutieuze beschrijving te geven. Daarin zijn de titel of de omschrijving van de kaart, de auteur en allerlei additionele informatie opgenomen.

Dankzij de grondigheid waarmee de schrijfster de verschillende elementen van de kaartbeschrijving uitgewerkt heeft, zijn vele interessante gegevens naar boven gekomen. Anonieme kaarten hebben soms een auteurs toevoeging gekregen omdat ze met gesigneerde exemplaren vergeleken konden worden. Aantekeningen op de achterkant van kaarten of opmerkingen in archiefstukken maakten het in enkele gevallen mogelijk de processen of grenskwesties terug te vinden waarbij die kaarten gebruikt zijn.

Het enige punt waarop de kaartbeschrijvingen mij wat mager voorkomen lijkt mij de literatuuropgaven. Een middagje rommelen in de bibliotheek van het P.J. Meertens-Instituut leverde nogal wat publikaties op waarin kaarten ter sprake komen die in het boek van mw. Donkersloot behandeld worden. Ik noem auteurs als Boerboom, Bolleman, Cuipers, Geus, Van Heiningen, Hulkenberg, Jelles, Kalma, Kooper, Obreen, Schilstra, Smedes. Door uitgebreide literatuurverwijzingen te geven kan de kartobibliograaf de gebruiker een groot genoegen doen. Deze kan zich namelijk veel tijd besparen als hij van te voren in een boek of artikel kan nakijken wat er over een kaart bekend is of bij welk soort onderzoek deze al eerder gebruikt is. Vooral opgaven van literatuur waarin kaartreproducties voorkomen, zijn erg belangrijk. Vaak is een blik op zo'n reproductie voldoende om te zien dat men zich een archiefreis besparen kan omdat de kaart de gewenste informatie toch niet zal verschaffen.

De kaartbeschrijvingen worden door de auteur de kern van haar studie genoemd. Er gaan echter twee hoofdstukken aan vooraf die evenzeer de moeite waard zijn. Na een korte inleiding volgt een interessant hoofdstuk over de kaartenverzamelingen in de rijksarchieven. Hierin geeft de schrijfster een helder overzicht over de manier waarop de verschillende collecties tot stand gekomen zijn. Verder gaat zij in op de problemen waarmee kaartenbe-

heerders in een archiefcontext zo vaak te maken hebben, zoals de strijd tussen herkomstbeginsel en onderwerpenbeginsel, de verhouding tussen archiefkaarten en losse kaarten en de positie van de topografische atlas in of buiten het archief.

In het daarop volgende hoofdstuk behandelt zij de karteringen in Nederland vóór 1750. Uiteraard is het onderwerp van dit hoofdstuk geen onbetreden terrein in de Nederlandse kartografie. Nooit is het echter zo overzichtelijk en met gebruikmaking van zoveel primaire bronnen behandeld als hier. Systematisch bespreekt de auteur de belangrijkste kaarttypen die in Nederland vóór 1750 vervaardigd zijn. Uit diplomatisch oogpunt is dit hoofdstuk interessant omdat de schrijfster zoveel aandacht besteedt aan de verhouding tussen manuscriptkaarten en gedrukte kaarten en aan die tussen nieuwe opmetingen en compilatiekaarten.

In het tweede deel van dit hoofdstuk komen de mensen aan de orde die het werk gedaan hebben, de landmeters en de kaarttekenaars, vaak in één persoon verenigd. Daarbij gaat de auteur vooral in op de professionele kanten van hun bestaan. Wat was hun opleiding en wat is er bekend over hun admissies bij de gewestelijke Hoven en Staten? Dit deel vindt zijn pendant in het repertorium achterin het boek. Daarin worden alfabetisch alle kaartmakers en landmeters beschreven van wie in dit werk kaarten behandeld zijn en worden naam, levens- en beroepsdata en een verwijzing naar hun kaart(en) in deze studie gegeven. Het resultaat is een nuttig hulpmiddel geworden.

Een hulpmiddel waar ik meer moeite mee heb, zijn de kaartbladwijzers. Het boek bevat geen index van aardrijkskundige namen die voorkomen in de titels van de opgenomen kaarten. In plaats daarvan zijn de gekarteerde gebieden door middel van genummerde vierkanten en rechthoeken op een kaart van Nederland ingetekend. De nummers corresponderen met de volgnummers in de kaartenbeschrijving. De schrijfster is zelf erg te spreken over deze manier van refereren (56). Ik vrees dat alleen echte kartografen haar tevredenheid zullen delen. Mij als eenvoudige gebruiker duizelden deze lijntjes voor de ogen. Bovendien kon ik op zo'n grootschalige kaart zonder veel namen niet zien of er nu wel of niet een vierkantje en dus een kaart voor Houten, de Beierlanden of Dinteloord was.

Dit neemt niet weg dat *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750* een belangrijk boek is. Het heeft de toegankelijkheid van dat bijzondere type historische bron, de oude kaart, enorm vergroot en ons inzicht in het ontstaan van de Nederlandse kaarten en kaartenverzamelingen wezenlijk vermeerderd.

Een enkele vraag tot slot. Is het vilein recensentengeluk of zitten er nogal wat slordigheidjes in de tekst? Ik denk aan Beverweerd dat Beverwijk moet zijn, Keuning die over Groninger en niet over Groningse veenkoloniën schreef, de vereniging Haerlem die zijn deftige *ae* kwijt raakte en de vele vooroorlogse publikaties en instellingen die van hun *ch* ontdaan werden, zoals het *Nederlandsch archievenblad*, het *Leidsch jaarboekje*, het *Zeeuwsch genootschap*, het *Rotterdamsch jaarboekje* en *Overijsselsch regt en geschiedenis*.

R. Rentenaar

S.Th.E. Brekelmans, e.a., ed., *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen, III, 1531-1541* (Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlands Recht, XVI, Brussel, 1979, 729 blz.); *Miscellanea Consilii Magni. Ter gelegenheid van twintig jaar werkgroep Grote Raad van Mechelen*